

Goed en fout in een kamp (Gerectificeerd)

Jan Campert was een verzetsheld -tot vorige week het bericht doordrong dat hij in 1943 in het concentratiekamp Neuengamme niet door uitputting was gestorven, maar als verrader zou zijn vermoord. Over de onderlinge moraal in een kamp. „De strijd om te overleven is op het scherpst van de snede gevoerd."

[door Anniek van den Brand](#) en [Gertie Schouten](#) 26 februari 2005

Historicus Martijn Eickhoff, co-eindredacteur van een boek over de Nederlandse gevangenen in Neuengamme, hoopt dat de opwinding over de ‘ontmaskering’ van verzetsstrijder Jan Campert snel ophoudt. Of dat er wat meer nuance komt. Eickhoff heeft enorme twijfels bij het verhaal vorige week in *NRC Handelsblad* van oud-verzetsman Gerrit Kleinveld. Die onthulde dat Jan Campert in Neuengamme was vermoord nadat hij enkele leden van een kampraad, een illegale organisatie van gevangenen, bij de Duitse kampleiding had aangegeven. Kleinveld had dit naar eigen zeggen gehoord van de in 1987 overleden Jan van Bork, communistisch medegevangene en blokoudste van de barak waar Jan Campert verbleef. Campert zou zich van begin af aan hebben onttrokken aan de onderlinge afspraken, die zoveel mogelijk gevangenen moesten helpen overleven. „Dat verhaal heeft een zeer wankel fundament", zegt Eickhoff. „Het is feitelijk een loos bericht, uit de tweede hand, én afkomstig van iemand die als blokoudste - een door de SS-leiding erkende post - ook zijn eigen belangen had in het kamp. Bovendien, uit geen van de getuigenissen van overlevenden van Neuengamme is het bestaan van de kampraad naar voren gekomen waar Gerrit Kleinveld over spreekt. Ze waren er wel, in Buchenwald bijvoorbeeld, maar over een kampraad in Neuengamme is niets bekend. Dat het sterftcijfer in het kamp enorm hoog was, wordt juist wel in verband gebracht met een geringe organisatiegraad en een gebrek aan onderlinge solidariteit. De strijd om te overleven werd op het scherpst van de snede gevoerd. ‘Bij aankomst in Neuengamme werden de gevangenen kaalgeschoren, en al hun spullen afgenomen. Ze moesten extreem hard werken, leden kou en honger en moesten urenlang op appèl staan. Van de dertig mensen met wie Campert in december 1942 vanuit Amersfoort op transport werd gezet, was binnen drie maanden zeker de helft dood. De rest stierf in de loop van 1943. Van de 6000 mannelijke Nederlandse gevangenen in Neuengamme overleefden er maar zevenhonderd. ‘Veel overlevenden vertelden dat ze in Neuengamme “geen mens” meer waren; vernederd, totaal ontredderd, en geconfronteerd met een overlevingsmechanisme dat ze helemaal niet van zichzelf kenden.’ Hans de Vries, specialist op het gebied van Duitse concentratiekampen en gevangnissen bij het Nederlands instituut voor oorlogsdocumentatie (NIOD), denkt dat het

verleden van Jan Campert in zijn nadeel kan hebben gewerkt bij het beeld dat nu van hem ontstaat. Uit de onlangs verschenen biografie van Hans Renders komt Campert - schrijver van het beroemde verzetsgedicht 'De achttien dooden' - naar voren als een charmante maar nogal karakterloze man. 'Renders schetst het beeld van een man die ook buiten het kamp al enigszins opportunistisch te werk ging. Daarop voortbordurend kun je redeneren dat Campert ook binnen het kamp wel zal hebben gedacht: "Wat moet ik doen om hier een beetje aardig uit te komen".' Toch vindt De Vries dat je voorzichtig moet zijn met het trekken van dergelijke conclusies. Hij wijst erop dat de omstandigheden in een concentratiekamp op geen enkele manier te vergelijken zijn met de omstandigheden daarbuiten. 'Geen enkel woord, geen enkele gebeurtenis binnen een kamp heeft de lading of de betekenis zoals buiten het kamp. Een diefstal in een kamp is wel even iets anders dan een diefstal in de Kalverstraat.' Gevangenen in concentratiekampen hebben van alles gedaan om te overleven, zegt De Vries. 'Over de opstanden tegen de bewaking horen we natuurlijk het liefst. Dat past in ons beeld van onderdrukte mensen met moed. De pure collaboratie, vrouwen die zich hebben ge prostitueerd, mensen die echt alles hebben gedaan om het einde te halen, dat ligt moeilijker.' 'De "held" Jan van Bork tegenover de "verrader" Jan Campert? Het doet geen recht aan de complexe strijd om te overleven,' vindt Martijn Eickhoff. Wat hem betreft blijven twee cruciale kwesties open: of Campert mensen heeft verraden en of hij daarvoor is vermoord. 'De bronnen zijn ontoereikend om conclusies te trekken.' Hans de Vries: 'We zullen de lezing van Campert zelf nooit kennen, en die van Jan van Bork ook niet. Het is gewoon niet meer na te gaan. Even los van de zaak-Campert kan ik zonder aarzeling zeggen: wis en waarachtig hebben gevangenen medegevangenen vermoord, natuurlijk is dat gebeurd. Of dat met een goede reden gebeurde? Wat is een goede reden in zo'n context?' Om de liquidaties die in de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden loopt iedereen nog steeds met een grote boog heen, constateert De Vries. 'Ik heb nog nooit een verzetsstrijder ontmoet die vol trots vertelt: "Ja hoor, ik heb nog een paar verraders koud gemaakt en ik zit er verder niet mee." Het blijft namelijk toch moord, het blijft shockerend. De discussie rond Campert is natuurlijk ook niet voor niks zo lang stil gebleven.'